

ANDRZEJ KOBUS

Rok 1989 – čas prelomu a transformácie v Poľsku a v Československu

The paper presents a comparative study of the political and social situation in Central Europe in 1989, which exerted great influence upon Poland and Czechoslovakia, two neighbours and leaders in that part of Europe. The article describes the positions of their political elites as being very different from each other in the first half of 1989. In Poland, the party and government leadership was inclined to intensify the started reforms, while Czechoslovakia was mostly affected by a conservative public opinion. It was the social crisis triggered by the Velvet Revolution of November 1989 that changed the state of affairs and forced Czechoslovakia to join the bloc of states that entered upon the transformation process of their existing systems. The article also broaches the subject of anticommunist oppositional circles whose contacts and planes of discussion expanded as the year 1989 progressed. The final part of the article is devoted to the oppositionist Václav Havel's accession to presidency in Czechoslovakia as well as to the drastic changes introduced into the constitution of the People's Republic of Poland, which helped to put an end to this political formation.

Key words: People's Republic of Poland; Czechoslovakia; anticommunist opposition; system transformation; political reforms; the Velvet Revolution; the Polish-Czechoslovakian Solidarity

Začiatok roku 1989 sa v prípade Československa opakovane odohrával v znamení konfrontácie spoločnosti a moci. Kým v decembri 1988 štátna moc v Československu prejavila čiastočnú ochotu k ústupkom voči opozícii, už v januári 1989 zareagovali s plnou rozhodnosťou a brutalitou. Keď si 15. januára 1989 demonštranti v Prahe pripomínali výročie smrti Jana Palacha¹, pokojná demonštrácia opozície bola potlačená poriadkovými silami. To bolo impulzom na ďalšie niekoľkodňové vystúpenia, ktoré trvali do 22. januára 1989. Štátnej moci sa ich podarilo pacifikovať s použitím vodných diel, psov a špeciálnych jednotiek. Výsledkom týchto vystúpení bolo zadržanie približne 800 ľudí, z čoho ôsmi (vrátane Václava Havla) boli obvinení z aktívneho riadenia nepokojov. Do dejín tieto udalosti vstúpili pod názvom Palachov týždeň.²

Proti brutálnemu zásahu československých poriadkových síl protestovala v rámci svojich možností Poľsko-československá Solidarita (Solidarność Polsko-Czechosłowacka – SPCz). Dňa

¹ Jan Palach (1948 – 1969), český študent, v januári 1969 sa v centre Prahy upálil na protest proti intervencii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 v Československu.

² ZADOROŽŇUK, E. – MARJINA, V. – SERAPIONOVA, E.: *Čechija i Slovackija v XX veku*. Moskva : Nauka, 2005, s. 238. Pozri ŽATKULIAK, J.: *November '89. Medznik vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava : Prodama, 2009.

16. januára 1989 vydala vyhlásenie, v ktorom vyjadrovala svoje pobúrenie nad reakciou česko-slovenských úradov na pokojné demonštrácie v Prahe. Vyhlásenie podpísal hovorca SPCz Józef Pinior³. Podobne reagoval zvyšok hlavného prúdu poľskej politickej opozície. Vo vyhlásení vydanom 17. januára 1989 vyjadrovali protest proti použitiu takých prostriedkov, akými boli napr. bojové psy, vodné delá či slzotvorný plyn proti pokojným demonštráciám vlastných občanov. Uvedené vyhlásenie podpísali Robert Bogdański, Leszek Moczulski, Jacek Kuroń, Józef Pinior, Jan Józef Lipski, Grzegorz Rossa, Zygmunt Łennyk, Adam Sika, Wojciech Maziarski, Adam Wojciechowski, Krzysztof Król a Dariusz Wujczyk⁴.

V Katoviciach sa 25. januára 1989 počas demonštrácie, organizovanej hnutiami Bojujúca Solidarita (Solidarność Walcząca), Poľská socialistická strana (Polska Partya Socjalistyczna, PPS) a Hnutie „Sloboda a mier” (Ruch „Wolność i Pokój”), päť ľudí spútaló reťazou v centre mesta s transparentom pripomínajúcim tragickú smrť Jana Palacha. Zároveň požadovali ukončenie represíí, ktoré postihli v posledných demonštrantov v pražských uliciach.⁵ V ten istý deň vo Varšave pred veľvyslanectvom Československa demonštrovalo približne 30 ľudí, ktorí skandovali heslá: „Poľsko-česká solidarita”, „Václav Havel”, „Praha – Varšava – spoločná vec”.⁶ Počas demonštrácie sa zbierali podpisy na podporu petície adresovanej generálnemu tajomníkovi Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) Milošovi Jakešovi. Jej signatári požadovali zastavenie politických represíí v Československu. Odovzdanie petície znemožnil zásah Občianskej milície (Milicja Obywatelska, MO).⁷ Počas demonštrácie bolo zadržaných približne 15 ľudí.⁸ Aj 25. januára 1989 predstavitelia poľského Helsinského výboru⁹ vo Varšave vypracovali list adresovaný Československému helsinskému výboru (ČHV), v ktorom deklarovali plnú podporu československým nezávislým iniciatívam v súvislosti s brutálnou politikou štátnej moci.¹⁰ V ďalší deň podpísalo 692 ľudí, profesionálne spojených s kultúrnym životom v Československu, petíciu požadujúcu prepustenie ľudí zadržaných v súvislosti s udalosťami počas Palachovho týždňa.¹¹

Rozhlasová stanica Rádio Slobodná Európa zverejnila 22. januára 1989 vyhlásenie poľských opozičných kruhov, datované 17. januára 1989, v ktorom sa o. i. uvádza: „*Dnes, keď ľudské práva víťazne kráčajú naprieč Európou, a keď sa na konferencii vo Viedni všetky európske štáty rozhodli uviesť ich do života, brutálna akcia československej polície, namierená proti vlastným občanom, je v rozpore s týmto vývojom, prebiehajúcim na našom kontinente.*”¹² Pod vyhlásenie

³ *Przeciw bezprawiu. Oświadczenie „Solidarności Polsko – Czechosłowackiej”*, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 13, s. 6.

⁴ HLUSICKOVA, R. – CISAROVSKA, B. (eds.): *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*. Praha : Maxdorf, s. 85. Text vyhlásenia zverejnila rozhlasová stanica Rádio Slobodná Európa 22. januára 1989.

⁵ BIELAWSKI, P. – LAZAROWICZ, R., *Dziwny rok 1989*. Warszawa : Agencja Wydawnicza „Morex”, 2000, s. 46.

⁶ BIELAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 47.

⁷ Milicja Obywatelska – poriadková polícia v Poľsku počas trvania komunistickeho režimu (1944 – 1989).

⁸ BIELAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5.

⁹ Helsinský výbor v Poľsku – nezávislá organizácia, založená v roku 1992 s cieľom kontrolovať dodržiavanie ľudských práv garantovaných medzinárodnými dokumentmi a dokumentmi Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktoré Poľsko podpísalo. Helsinské výbory vznikali v rozličných štátoch, ich prácu koordinuje Medzinárodná helsinská federácia ľudských práv, vytvorená v roku 1982. Helsinský výbor otvorene pôsobil v Poľsku od roku 1988.

¹⁰ *Czechosłowacki Komitet Helsiński*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 13, s. 6 – 7.

¹¹ Dňa 16. februára s podobnou iniciatívou vystúpilo 670 vedeckých pracovníkov zo 70 inštitúcií z celej krajiny. Ł. KAMIŃSKI, Ł.: *Sametová revoluce*. In: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2004, c. 4, s. 79.

¹² KAMIŃSKI, ref. 11, s. 85.

sa podpísali R. Bogdański, L. Moczulski, J. Kuroń, J. Pinior, J. J. Lipski, G. Rossa, Z. Łennyk, A. Sika, W. Maziarski, A. S. Wojciechowski, K. Król, D. Wujczyk.

V Poľsku sa 6. februára 1989 začali rokovania v rámci tzv. „okrúhleho stola“, t. j. negociácie medzi predstaviteľmi vládnucej Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZRS) a vlády na jednej strane a predstaviteľmi časti opozície, týkajúce sa ďalšieho vnútropolitického vývoja v krajine. V kontexte poľsko-československých vzťahov je potrebné poznamenať, že niekoľko dní pred ich začiatkom, 1. februára 1989, sa konala oficiálna jednodňová návšteva prvého tajomníka Ústredného výboru PZRS gen. Wojciecha Jaruzelského, ktorý sa stretol s M. Jakešom a prezidentom Československej socialistickej republiky (ČSSR) Gustávom Husákom. Jednou z kľúčových tém rozhovorov boli práve nadchádzajúce rokovania „okrúhleho stola“. Gen. Jaruzelski vysvetľoval začiatok rokovaní s opozíciou tak, že je výhodné poskytnúť jej čiastočný vplyv na priebeh udalostí v krajine, pretože výsledkom bude napríklad to, že „Solidarita“ bude donútená brániť prepuknutiu ďalších štrajkov a nepokojov namiesto toho, aby ich vyvolávala. Československých vedúcich predstaviteľov sa usiloval ešte upokojiť vyjadreniami, podľa ktorých má po celý čas priebeh udalostí pod kontrolou.¹³

Rokovania „okrúhleho stola“, definitívne uzavreté 5. apríla 1989, garantovali opozícii právo zúčastniť sa voľieb do Sejmu¹⁴ a do obnoveného Senátu¹⁵. Voľby do Senátu mali byť v plnom rozsahu slobodné, kým v prípade Sejmu bolo 65 percent mandátov rezervované provládny silám, kým opozícii malo pripadnúť zvyšných 35 percent mandátov.¹⁶

V priebehu celého sledovaného obdobia prebiehali ďalšie akcie solidarity s československým nezávislým občianskym hnutím. Krajinská výkonná komisia Nezávislého samosprávneho odborového zväzu „Solidarita“ (KKW NSSZ „Solidarność“) publikuje 5. februára 1989 komuniké týkajúce sa situácie v Československu. Vo vyhlásení sa uvádza: „*KKW NSZZ „Solidarność“ sa oboznámila s informáciami o represióch proti účastníkom Charty 77 v Československu. Medzi uväznenými po ostatnej demonstrácii v Prahe sa nachádza Václav Havel, významný spisovateľ a známy obhajca ľudských práv. Obraciame sa na kompetentných predstaviteľov Československa so žiadosťou o prepustenie všetkých politických väzňov a začatie dialógu s nezávislými iniciatívami v Československu.*“¹⁷

Informačný bulletin SPCz („Biuletyn Informacyjny SPCz“) vo svojom vydaní zo 7. februára 1989 informoval o vyhlásení súťaže o cenu Tomáša Petřivého, ktorá sa týkala esejí o poľsko-československých vzťahoch v rokoch 1918 – 1988. Práce mali byť zasielané na adresy predstaviteľov Informačného bulletinu SPCz Anny Šabatovej (Praha), Jaroslawa Brodu vo Vroclave, Mirosława Jasińskiego (Vroclav) a W. Maziarského vo Varšave. Zároveň redakcia informovala, že člen SPCz M. Jasiński získal cenu Jiřího Lederera. V minulosti toto ocenenie získali Andrzej Jagodziński a Petr Pospíchal.¹⁸

V Krakove sa 21. januára 1989 uskutočnila demonstrácia na prepustenie väzneného V. Havla. Z krakovského Hlavného námestia (Rynek Główny) sa približne tisíc demonštrantov vy-

¹³ WŁODEK, Zb. (ed.): *Tajne dokumenty Biura Politycznego. Państwo – Kościół. 1980 – 1989*. Londyn : Puls 1993, s. 259 – 262.

¹⁴ Sejm – dolná komora poľského parlamentu.

¹⁵ PACZKOWSKI, A.: *Pół wieku dziejów Polski*. Warszawa : PWN, 2005, s. 388 – 390.

¹⁶ EISLER, J.: *Zarys dziejów politycznych Polski 1944 – 1989*. Warszawa : BGW, 1991, s. 215.

¹⁷ OLASZEK, J. (eds.): *Dokumenty władz NSZZ „Solidarność” 1981 – 1989*. Warszawa : Wydawnictwo IPN, 2010, s. 337.

¹⁸ Mirosław Jasiński laureatem nagrody Lederera. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 13, s. 2.

dalo smerom k budove Vojvodského výboru PZRS. Znemožnili im to Motorizované jednotky MO (Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej – ZOMO), ktoré demonštráciu rozohnali. V ďalší deň sa v Katoviciach, Bytome, Tychách, Źorách, Jastrzębiu, Chorzowie i v Sosnowci konali demonštrácie požadujúce dodržiavanie ľudských práv v Poľsku a v Československu, ktorých organizátorom bola Konfederácia nezávislého Poľska (KPN).¹⁹ Takisto 22. februára 1989 poľský Poets, Essayists, Novelists-Club (PEN-Club) adresoval československým predstaviteľom osobitný list požadujúci prepustenie V. Havla, ktorý bol deň predtým odsúdený za účasť v januárových demonštráciách na deväť mesiacov väzenia²⁰. O niekoľko dní, 25. februára 1989, varšavské divadlo Teatr Powszechny uviedlo dve hry väzneného V. Havla – *Audienciu* a *Protest*. V sále bol prítomný aj vtedajší premiér poľskej vlády Mieczysław Franciszek Rakowski. Pred predstavením rozdávali členovia SPCz letáky venované rozsudkom, ktoré boli vynesené v posledných dňoch v Prahe v procesoch proti zadržávaným československým disidentom a predstaviteľom opozície. Po predstavení prehovoril Adam Michnik.²¹

Pokrok nastal aj v spolupráci opozičných a disidentských kruhov z iných štátov sovietskeho bloku. Potvrdili to udalosti 18. marca 1989 v Prahe. Vedúci predstavitelia jednotlivých československých nezávislých iniciatív, napr. Československého helsinského výboru (Jiří Hájek), Václav Malý, zástupcovia Hnutia za občiansku slobodu (HOS) Ladislav Lis, Pavel Nauman a Nezávislého mierového združenia (NMS) Jan Svoboda vyzvali veriacich aj neveriacich, aby si vo všetkých svätyniach uctili 21. marec 1989 ako Deň medzinárodnej solidarity s väzňami svedomia.²² Akcia mala predstavovať gesto morálnej podpory všetkým politickým väzňom. V súvislosti s uvedenou výzvou sa iba v kostole Sv. Il'ju v Prahe na večerných bohoslužbách zhromaždilo niekoľko tisíc ľudí. Po bohoslužbách sa zhromaždení s kvetmi vydali k pomníku Jana Husa na Staromestskom námestí. Solidaritu s iniciatívou československých nezávislých iniciatív vyjadrili opozičné skupiny z Maďarska.²³

Konkrétnym prejavom solidarity s československou opozíciou bol v Poľsku v tom čase začiatok týždňovej hladovky 20. marca 1989 v Katoviciach, ktorej sa zúčastnilo deväť členov nelegálnej PPS a Hnutia „Sloboda a mier”.²⁴ Túto akciu 22. marca podporila SPCz formou listu podpísaného M. Jasińským a J. Brodom.²⁵ V nasledujúci deň štyria účastníci hladovky demonštrovali pred budovou československého konzulátu v Katoviciach s transparentom, na ktorom

¹⁹ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 72 – 73.

²⁰ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 72 – 74.

²¹ *Václav Havel w Warszawie*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 14, s. 20 – 21. Počas ďalších mesiacov sa k uväzneniu V. Havla vyslovili o. i. poľskí spisovatelia. Napr. v dňoch 2. – 3. marca 1989 rokoval vo Varšave Valné zhromaždenie Zväzu poľských literátov (ZLP). Zviazalo Hlavný výbor ZLP vypracovať rezolúciu pripomínajúcu právo V. Havla na život a tvorivú slobodu. Takisto vo Varšave sa v dňoch 29. – 30. mája 1989 uskutočnil zjazd Združenia poľských spisovateľov – organizácie, ktorá sa usilovala o zaregistrovanie. Bol na ňom zvolený 24-členný hlavný výbor, ktorý bol takisto poverený vypracovať a odoslať list adresovaný V. Havlovi, v ktorom sa podporili jeho tvorivé a politické aktivity. CHOJNOWSKI, A. – LIGARSKI, S. (eds.): *Twórczość obca nam klasowo. Aparat represji wobec środowiska literackiego 1956 – 1990*. Warszawa : IPN, 2009, s. 745 – 746 i 749.

²² In: *Zpravodaj Čs. Helsinského výboru*, 1989, 1, c. 1, s. 21. Je potrebné dodať, že už 10. marca takmer 700 ľudí, ktorí zastupovali rozličné skupiny a vrstvy, podpísalo list SPCz požadujúci zastavenie politických represíí v Československu. Pozri: BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 94.

²³ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumenty*, op. cit., s. 96 – 97.

²⁴ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 104.

²⁵ *List SPCz do uczestników głódówki*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 14, s. 5.

bolo heslo: „*Prepustiť politických väzňov v Československu!*” Po niekoľkých minútach demonštrantov zadržala Milicija Obywatelskiej.

Vo Varšave v ten istý deň prebehol neúspešný pokus odovzdať petíciu, vytvorenú 20. marca 1989, ktorú podpísalo viac než 800 ľudí. Podpisy pod ňu zbierali žiaci stredných škôl a jej obsahom bol protest proti zatknutiu a odsúdeniu V. Havla v Prahe.²⁶ Podobná iniciatíva študentov Varšavskej univerzity sa skončila vystúpením politického radcu československého veľvyslanca, ktorý povedal, že „*poľskou verejnou mienkou pohŕda*“.²⁷

Pred konzulátom ČSSR v Katoviciach sa 24. marca 1989 uskutočnil ďalší míting, na ktorom sa zúčastnili piati účastníci už spomínanej hladovky – Jan Tomasiewicz, Robert Gołaś, Marek Bońkowski, Robert Kazimierzczak a Tomasz Czernik. Rozvinuli transparent s požiadavkou na prepustenie V. Havla a skandovali heslo „Prepustiť Václava Havla!“, „Poľsko-česká solidarita“, „Poliaci s Čechmi – Česi s Poliakmi“. Po krátkom čase akciu ukončila intervencia Miliciji Obywatelskiej. Podobný osud postihol druhú demonštráciu na Stawowej ul. v blízkosti hlavnej železničnej stanice Poľských štátnych železníc v Katoviciach. Jej účastníci podobne skandovali heslá „Václav Havel“ a „Miloš Jakeš musí odísť!“. Na ďalší deň, 25. marca 1989, sa na tom istom mieste uskutočnila ďalšia demonštrácia a jej účastníkom sa podarilo rozvinúť transparent s nápisom „Hladový protest za prepustenie Václava Havla – manifestácia“. Rýchlo však boli zadržaní príslušníkmi milície. V ďalšie dni bola posilnená ochrana československého konzulátu v Katoviciach na približne 50 príslušníkov milície.²⁸ Opäť v Katoviciach sa 27. marca začala ďalšia hladovka za účasti deviatich ľudí, požadujúca prepustenie V. Havla, S. Devátého a ostatných politických väzňov v Československu. Protest bol pokračovaním týždňovej hladovky, ktorú 20. marca 1989 začali členovia PPS a Hnutia „Sloboda a mier“.²⁹

Počas českého večera, ktorý 5. apríla zorganizovala v Krakove Študentská akcia Hnutia „Sloboda a mier“ bolo rozdáných a následne na adresu predsedu federálnej vlády ČSSR Ladislava Adamca odoslaných sto pohľadníc s pozdravmi adresovanými V. Havlovi a sto pohľadníc obsahujúcich protest proti jeho zatknutiu.³⁰ O niekoľko dní neskôr, 11. apríla 1989, adresovala SPCz list Nobelovmu výboru v Osle, v ktorom predstavila kandidatúru V. Havla na Nobelovu cenu mieru.³¹ V Bielsku-Białej 15. apríla pred budovou Poľského divadla sa z iniciatívy nezávislého aktivistu Janusza Okrzesika uskutočnila ďalšia demonštrácia na podporu uväzneného V. Havla. Demonštranti sa snažili so svojím posolstvom oslovit’ najmä divákov, ktorí sa vracali z divadelného predstavenia. Vedenie divadla tieto plány zmarilo, keď v uvedený deň predstavenie zrušilo, odvolávajúc sa na ochorenie herca. Napriek tomu sa však demonštrácia konala. Okrem Janusza Okrzesika sa jej zúčastnili aj Andrzej Grajewski, Helena Dobranowicz, Marek Mokrowiecki a ďalšie desiatky ľudí. Počas vystúpenia rozdali chodcom niekoľko stoviek príležitostných letákov, v ktorých vysvetľovali cieľ akcie pred divadlom.³²

²⁶ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumenty*, op. cit., s. 97; BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 108; *W obronę czechosłowackich działaczy niezależnych*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, nr 14, s. 3 – 4.

²⁷ *W obronę czechosłowackich działaczy niezależnych*, op. cit., s. 3 – 4.

²⁸ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 108 – 109.

²⁹ *Głodówka w Katowicach i Warszawie*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 14, s. 4 – 5.

³⁰ *Głodówka w Katowicach i Warszawie*. c.d. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 14, s. 20 – 21.

³¹ *Ibidem*, s. 13.

³² GRAJEWSKI, A.: *Kilka wspomnień o działalności SPCzS na Podbeskidziu 1988 – 1990*. In: ZALEWSKI, P. (eds.): *Szlak do wolności. XXV lat Solidarności Polsko – Czesko – Słowackiej*. Wrocław : Oficyna Wydawnicza Atut, 2007, s. 54 – 55.

Napriek tomu, že štyria československí nezávislí aktivisti (vrátane bývalého ministra zahraničných vecí Československa z roku 1968 Jiřího Hájka) disponovali platnými pasmi, boli 21. apríla 1989 vysadení z vlaku idúceho do Varšavy a vrátení do Prahy. Vo Varšave sa mali zúčastniť na medzinárodnom zasadnutí helsinských výborov. Zasadnutie Medzinárodnej helsinskej federácie pre ľudské práva bolo zvolané z iniciatívy Helsinského výboru v Poľsku. Počas rokovaní, ktoré sa začali 22. apríla 1989 a prebiehali na pôde Varšavskej univerzity, predseda organizácie Karl von Schwarzenberg jednoznačne odsúdil režim Nicolae Ceaușesca v súvislosti so všeobecným porušovaním ľudských práv v Rumunsku.³³

Na pôde vysokoškolského mestačka v Opole sa 27. apríla 1989 konala demonštrácia za účasti niekoľkých stoviek ľudí. Jej účastníci požadovali prepustenie politických väzňov v Československu vrátane V. Havla. Po jej skončení sa dav presunul do centra mesta. V. Havel po svojom prepustení z väzenia 17. mája 1989 po odpykaní si polovice výmeru trestu začal okamžite vyzývať na pokračovanie aktivít s cieľom prepustiť ostatných politických väzňov.³⁴

V dôsledku dohôd uzavretých po skončení rokovaní „okružného stola“ sa v Poľsku konali 4. júna 1989 prvý raz od skončenia druhej svetovej vojny slobodné voľby do Sejmu a reaktívovaného Senátu, ktoré sa skončili jednoznačným víťazstvom „Solidarity“.³⁵ Predstavovali dôležitý medzník aj pre ostatné štáty sovietskeho bloku vrátane Československa. Uvedomovali si to aj lídri československej opozície, ktorí v najbližšom vydaní bulletinu Informácie o Charte 77 (Infoch) uviedli: „*Vzhľadom na postupujúce politické zmeny v ZSSR, v Poľsku a v Maďarsku treba očakávať, že analogické kroky (v Československu – pozn. aut.) čoskoro vyústia do vzniku ďalších nezávislých iniciatív v Československu.*“³⁶

Podpora urýchleniu procesu politických zmien v Československu bola cieľom ďalších stretnutí československých disidentov s predstaviteľmi poľskej opozície. Týkalo sa to stretnutia, ktoré sa konalo 26. júna 1989 na poľsko-československých hraniciach. Počas stretnutia boli predmetom diskusie o problémoch zaujímajúcich obe strany, ako boli napr. pokračujúce politické represie v Československu alebo otázka výstavby koksárne v Stonave v blízkosti hraníc s Poľskom, ktorá by nepochybne poškodila horskú prírodu na poľskej strane hraníc. Na stretnutí sa zúčastnili P. Pospíchal, A. Šabatová, V. Havel a Zbigniew Janas.³⁷

Pred československým konzulátom v Katoviciach sa 7. júla 1989 z iniciatívy Hnutia „Sloboda a mier“ a Anarchistickej federácie uskutočnila ďalšia demonštrácia na protest proti politickým represiam v Československu. Počas nej sa podarilo doručiť generálnemu konzulovi ČSSR osobitnú protestnú nótu.³⁸

³³ *Dyplomata Praskiej Wiosny. Wywiad z Jiřím Hájkiem.* In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 14, s. 16.

³⁴ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 143, 168. Pozri takisto: KRZEWICKI, W.: *Środowisko studenckie w latach 1985 – 1989 w Opolu na podstawie wybranych dokumentów i korespondencji opolskiego Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych.* In: ŚWIDER, M. (eds.): *Młodzież kontra system. Rola opozycji młodzieżowej w walce o niepodległość w latach 1945 – 1989.* Opole : Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Opolu, 2009, s. 119 – 132.

³⁵ Širšie v: MENTZEL, Zb.: *Pod kreską. Ostatnie kwartały PRL.* Londyn : Puls, 1990; RAKOWSKI, M.: *Jak to się stało.* Warszawa : BGW 1991; BRUNSTEIN, M. (eds.): *Rok 1989. Bronisław Geremek opowiada Jacek Żakowski pyta.* Warszawa : Dom Słowa Polskiego, 1990.

³⁶ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace,* op. cit., s. 133.

³⁷ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 203. *Biuletyn Informacyjny SPCz* podaje dátę 25 czerwca. *Informacje.* In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 15, s. 24.

³⁸ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 228.

Od 21. júla 1989 sa v Prahe nachádzala skupina aktivistov NSZZ „Solidarność“, súčasťou ktorej bolo aj niekoľko poslancov. Tvorili ju Zbigniew Bujak, Z. Janas, J. Lityński, A. Michnik a M. Jasiński. Počas pobytu v Prahe sa opäť stretli s predstaviteľmi Charty 77 a prijal ich český primas, kardinál František Tomášek (22. júla 1989). V Bratislave sa 24. júla 1989 členovia delegácie stretli s bývalým prvým tajomníkom ÚV KSČ z obdobia tzv. Pražskej jari Alexandrom Dubčekom.³⁹ Výsledkom stretnutia bolo vydanie spoločného vyhlásenia, ktoré nadväzovalo na obsah už spomínaného listu československých nezávislých iniciatív z 3. júla 1989. Vyhlásenie jednoznačne označilo intervenciu vojsk Varšavskej zmluvy v Československu v roku 1968 za akt bezprávia.⁴⁰ Návšteva poľských poslancov a odborárskych aktivistov v Československu bola z ich strany aktom určitej občianskej i osobnej odvahy. Pre československé úrady totiž zostávali nepriateľmi systému aj napriek tomu, že ZSSR akceptoval výsledky poľských volieb.

Šesť československých opozičných organizácií⁴¹ vydalo 10. augusta 1989 vyhlásenie pod názvom Slovo o augustovom výročí⁴², v ktorom popri samotnom odsúdení udalostí z 21. augusta 1989 vedúci predstavitelia spomínaných síl vyzvali na pokoj a vyhýbanie sa provokáciám počas nadchádzajúceho výročia týchto smutných udalostí.

Výzva sa stretla s určitým ohlasom. Demonštrácie, ktoré sa v Československu konali 21. augusta 1989 v Prahe a v iných mestách (napr. v Brne), prebiehali v pokojnej atmosfére a pri vyvážených emóciách. Medzi heslami, ktoré boli prítomné napr. počas pražskej demonštrácie, nechýbali ani reakcie na dianie v Poľsku (napr. „Nech žije Poľsko!“) alebo v Maďarsku („Nech žije Maďarsko!“). Uvedené heslá boli nielen výsledkom politických zmien prebiehajúcich v uvedených štátoch, ale aj veľkého počtu Poliakov a Maďarov, ktorí boli na demonštrácii prítomní a predstavovali takmer jednu tretinu spomedzi 161 osôb,⁴³ neskôr zadržaných bezpečnostnými zložkami.

V ten istý deň sa v poľskom Tešíne konala demonštrácia, zorganizovaná aktivistami Matice Tešínskej zeme (Macierz Ziemi Cieszyńskiej) a SPCz. Na proteste, zorganizovanom pri príležitosti už spomínaného výročia vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, sa zúčastnili o. i. J. Kuroń, Karol Modzelewski, Józefa Hennelowa a Krzysztof Kozłowski.⁴⁴ Už 17. augusta 1989 predstavitelia poľského parlamentu (Sejmu i Senátu) vydali vyhlásenie, v ktorom ostro odsúdili vstup vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968 a vyjadrili poľutovanie, že sa na tejto akcii zúčastnili jednotky Poľskej ľudovej armády (Ludowe Wojsko Polskie, LWP).⁴⁵

³⁹ *Informacje*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 15, s. 24.

⁴⁰ A. Dubček a Oldřich Černík, ktorý bol predsedom vlády ČSSR v období tzv. Pražskej jari, adresovali 5. augusta posolstvo vládam a komunistickým stranám členských štátov Varšavskej zmluvy, ktoré sa zúčastnili invázie do Československa v auguste 1968. Tvrdí sa v ňom, že nemožno hovoriť o nijakých dôveryhodných reformách v štátoch sovietskeho bloku bez jednoznačného odsúdenia ozbrojených intervencií vedúcimi predstaviteľmi uvedených štátov. A. Dubček a O. Černík okrem toho uviedli, že spomínaná intervencia prerušila v Československu procesy, ktoré sa v súčasnosti začali v ZSSR, Poľsku a Maďarsku. BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 248, s. 270.

⁴¹ Charta 77, NMS, České děti, Mierový klub Johna Lennona, Spoločnosť priateľov USA a SPCz. V mene SPCz dokument podpísali Petr Pospíchal a Anna Šabatová.

⁴² *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 166 – 167; SUK, J. (ed.): *Hlasy občanské společnosti 1987 – 1989. Výběr z textů a dokumentů. 3. sešit studijních materiálů pro mezinárodní konferenci Demokratická revoluce v Československu 1989 – předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1999, s. 84.

⁴³ KAMIŃSKI, ref. 11, s. 79.

⁴⁴ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 293; *Informacje*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 15, s. 24.

⁴⁵ Opozičné Maďarské demokratické fórum adresovalo maďarskej vláde 5. augusta 1989 v otvorenom liste požiadavku odsúdenia agresie Varšavskej zmluvy proti Československu a účasti maďarskej armády na nej. Dodatočne 10. augusta

Takýto postoj poľských poslancov sa stretol s rýchlou reakciou československej strany, konkrétne tlače a predstaviteľov Federálneho zhromaždenia ČSSR. V denníku *Rudé právo* z 19. augusta v článku Protest našich poslancov bolo vyhlásenie poľských poslancov hodnotené ako nekompetentné vyjadrenie sa k udalostiam v Československu v roku 1968 a znehodnocujúce ich význam pre ďalší rozvoj štátu.⁴⁶ Po tomto článku, vychádzajúcom z vyhlásenia predstaviteľov Federálneho zhromaždenia, nastúpili vyjadrenia zástupcov československej opozície, konkrétne z okruhu Hnutia za občiansku slobodu (HOS). Vo svojom liste, adresovanom poslancom a senátorom Sejmu a Senátu PLR, vypracovanom narýchlo po 19. auguste 1989,⁴⁷ sa členovia HOS rozhodne distancovali od vyhlásenia predstaviteľov Federálneho zhromaždenia ČSSR a označili ho zároveň za „smutné a komické“.⁴⁸ Podobný postoj zaujali aj predstavitelia Klubu za socialistickú prestavbu – Obroda vo svojom liste z 21. augusta 1989, adresovanom československému parlamentu.⁴⁹ V ten istý deň členovia HOS vyslali vedeniu NSSZ „Solidarność“ list vo forme poďakovania za vyhlásenie poslancov poľského parlamentu a za podporu poskytnutú demokratickým silám v Československu pri príprave na pripomenutie si výročia augustových udalostí z roku 1968. Autori takisto zablahoželali Tadeuszovi Mazowieckému, nominovanému na post predsedu poľskej vlády.⁵⁰ V podobnom duchu členovia HOS z Prahy vyslali list, obsahujúci poďakovanie za účasť početných občanov Poľska, Maďarska a Talianska na demonštrácii 21. augusta 1989, na adresy veľvyslanectiev týchto štátov.⁵¹ V liste sa poukazuje na to, že za účasť na demonštráciách viacero zahraničných účastníkov doplatilo represiami zo strany československých poriadkových síl a úplne neoprávneným obvinením zo zasahovania do vnútorných záležitostí iného štátu. Podľa autorov textu demokratické a ľudské práva nemôžu byť nikdy vnímané iba ako vnútorné záležitosti ktoréhokolvek štátu.⁵² Na účasť Poliakov v udalostiach z 21. augusta 1989 v kontexte ich podpornej roly reaguje aj oficiálne vyhlásenie predstaviteľov troch opozičných iniciatív – HOS, Demokratická iniciatíva (DI)⁵³ a Združenie Tomáša Garrigue Masaryka z 27. augusta 1989, v ktorom hodnotia prípravu, priebeh a výsledky demonštrácií, najmä tej pražskej.⁵⁴

V auguste 1989 znova spoločne vystúpili československé NMS a poľské Hnutie „Sloboda a mier“. Vydali spoločné vyhlásenie, v ktorom požadovali široký prístup k civilnej službe ako alternatíve základnej vojenskej služby, ako aj zefektívnenie poľsko-československých hraničných priechodov a obmedzenie znečistenie životného prostredia v pohraničných územiach. Týkalo sa to najmä otázky koksárne v Stonave. Následne z iniciatívy NMS sa v Prahe 13. septembra a 5.

bolo publikované špeciálne vyhlásenie týkajúce sa tejto agresie. Štátna moc zareagovala vyhlásením premiéra Miklósa Németha, ktorý sa solidarizoval s vyhlásením Maďarského demokratického fóra a augustovú inváziu odsúdil. *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 169, s. 175.

⁴⁶ *Rudé Právo*, 19. VIII. 1989, c. 195, s. 1.

⁴⁷ Českí historici jednoznačne nepotvrdí presný dátum vzniku listu.

⁴⁸ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 168 – 169.

⁴⁹ KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. (eds.): *Obroda – klub za socialistickou přestavbu. Dokumenty*. Praha : Maxdorf, 1996, s. 136.

⁵⁰ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 173.

⁵¹ List bol odoslaný aj na varšavskú adresu poľského denníka *Gazeta Wyborcza*.

⁵² *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 178.

⁵³ Demokratická iniciatíva – československé opozičné zoskupenie, ktoré pôsobilo v Prahe od 18. septembra 1988. Podrobnejšie pozri *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 257.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 179.

októbra 1989 v Prahe uskutočnili dve demonštrácie za účasti niekoľkých stoviek ľudí. Októbrová demonštrácia sa mala konať aj v Českom Tešíne, zabránili jej však poriadkové sily. V dôsledku toho bola demonštrácia zorganizovaná na poľskej strane.⁵⁵

List adresovaný poľskému premiérovi T. Mazowieckému a ministrovi maďarskej vlády a zároveň členovi vedenia Maďarskej socialistickej strany (MSS) Imremu Pozsgayovi s datovaním 8. september 1989 (niektorí autori uvádzajú dátum 9. september 1989⁵⁶), ktorého autorom je Václav Havel, obsahoval prosbu o podporu úsilia o prepustenie zatknutých opozičných aktivistov zo Slovenska Miroslava Kusého a Jána Čarnogurského.⁵⁷ V liste V. Havel upozorňoval na to, že keby v takých štátoch ako Maďarsko alebo Poľsko existovala situácia analogická s vtedajším Československom, adresáti listu by nepochybne mali problémy s prejavovaním svojich politických názorov, nehovoriac už o možnosti zastávať svoje funkcie, osobitne v prípade T. Mazowieckého.⁵⁸ Ďalej V. Havel apeloval na adresátov listu, že sloboda M. Kusého a J. Čarnogurského, podobne ako spoluobčianov Hany Ponickej, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka, je slobodou ich oboch a zároveň slobodou všetkých troch štátov (Poľska, Československa a Maďarska – pozn. aut.).⁵⁹

Autorovi sa nepodarilo zistiť, aké eventuálne kroky uskutočnil maďarský minister I. Pozsgay, ale T. Mazowiecki prostredníctvom poľského veľvyslanca v Prahe odovzdal 2. októbra 1989 V. Havlovi list, v ktorom prisľúbil intervenciu u československých predstaviteľov.⁶⁰

Spolupráca československých nezávislých iniciatív s partnermi v Poľsku sa netýkala v danom čase iba politických otázok. Čoraz častejšie sa dotýkala už spomínanej problematiky ochrany životného prostredia. Pred veľvyslanectvom Československa vo Varšave 23. septembra 1989 protestovalo približne 100 ľudí proti znečisťovaniu životného prostredia už spomínanou koksárňou v Stonave v blízkosti poľských hraníc. Demonštráciu zorganizovali PPS, Hnutie „Sloboda a mier“ a tzv. Federácia zelených.⁶¹

Predstavitelia HOS, NMS a Hnutie za nenásilie (HZN) vydali 30. septembra 1989 výzvu proti výstavbe koksárne v Stonave. Vyhlásenie bolo výrazom solidarity s podobnými akciami, ktoré prebiehali na poľskej strane. Ako tvrdili autori výzvy, táto koksáreň, ktorá podľa projektu mala byť najväčšou v rámci celej Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP), bola budovaná v rozpore s medzinárodnými zmluvami, ktoré Československo podpísalo, pretože sa mala nachádzať sotva dva kilometre od poľských hraníc. Kľúčovým problémom malo byť znečistenie

⁵⁵ VANĚK, M.: *Ostrůvky swobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Olomouc : Votobia, 2002, s. 96 – 97.

⁵⁶ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 316 – 318.

⁵⁷ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 211.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 211. List bol odvysielaný rozhlasovou stanicou Rádio Slobodná Európa 11. septembra 1989.

⁶⁰ *Informacje*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 15, s. 24; *Kronika czeska i slowacka*. In: *Kultura*, 1989, c. 11, s. 101.

⁶¹ BIEŁAWSKI – LAZAROWICZ, ref. 5, s. 334. Protesty proti československej investícii v roku 1989 boli mimoriadne početné. V poľskom Tešíne sa uskutočnila demonštrácia 19. mája 1989, 12. júla sa konala demonštrácia v Ustroni a 31. októbra mimoriadne početná demonštrácia pred budovou československého konzulátu v Katoviciach. Demonstranti požadovali nielen upustenie od výstavby koksárne v Stonave, ale aj prepustenie ekologického aktivistu Jaroslava Popelku z väzenia. GRAJEWSKI, A.: *Kilka wspomnień o działalności SPCzS na Podbeskidziu w okresie 1988 – 1990*, op. cit., s. 56 – 57.

ovzdušia, pričom 80 % exhalátov malo smerovať na územie Poľska.⁶² Text týkajúci sa investícií, podobne ako aj mnohé predchádzajúce, sa dostali k širšiemu okruhu poslucháčov prostredníctvom rozhlasovej stanice Rádio Slobodná Európa, ktorá ho odvysielala 2. októbra 1989.⁶³

Členovia Českej filharmónie v Prahe sa 25. októbra 1989 rozhodli spoločne so svojim dirigentom Václavom Neumannom pre bojkot československej televízie a rozhlasu. Bolo to gestu protestu proti represiam, ktoré postihli signatárov výzvy „Niekoľko viet“. Reakciou úradov na ďalší deň (26. októbra 1989) bol útok proti nezávislým časopisom a publikáciám, ktorých v tom čase už v Československu vychádzalo približne 130. Za ich vydávanie a rozširovanie hrozilo popri zatknutí alebo odňatí slobody dodatočne aj peňažná pokuta do výšky 50 tis. Kčs.⁶⁴

K jednej z najdôležitejších udalostí na konci komunistickej éry v Československu došlo 28. októbra 1989. V Prahe na Václavskom námestí, na Staromestskom námestí a na niekoľkých ďalších miestach v centre mesta sa pri príležitosti výročia vzniku tzv. prvej Československej republiky uskutočnila desaťtisícová demonštrácia napriek tomu, že moc predtým jednoznačne zakázala akékoľvek neformálne zhromaždenia.⁶⁵ Vedenie KSČ v Prahe prostredníctvom generálneho tajomníka ÚV Miloša Jakeša upozorňovala tajomníkov krajských a okresných výborov na možnosť podobných vystúpení už 18. októbra 1989. V texte osobitného obehníka⁶⁶ informovali, že možno očakávať vystúpenia na území celého štátu za veľkej podpory zo zahraničia. Skutočne, popri Prahe aj v iných mestách sa konali protestné akcie za účasti návštevníkov z Poľska. V dôsledku týchto demonštrácií, rozohnaných s nasadením veľkého počtu príslušníkov ozbrojených síl, bolo iba v samotnej Prahe zadržaných 359 ľudí, z toho 18 cudzincov.⁶⁷ Preventívne bolo ešte v predvečer demonštrácií zadržaných aj veľa aktivistov československej opozície a disidentského hnutia.⁶⁸

Niektorí z nich, ktorí sa cítili ohrození uväznením v Československu, sa rozhodli utiecť do Poľska. Patril medzi nich napr. Stanislav Devátý, ktorý s pomocou aktivistov SPCz nelegálne prekročil československo-poľské hranice a následne sa ukrýval o. i. v budove kostola v Bieleciciach, kde mu pomáhal miestny kňaz Stefan Witczak, spolupracujúci s opozičnými kruhmi v Československu.⁶⁹

O niekoľko dní po spomínaných pražských udalostiach sa uskutočnil jeden z najvýznamnejších príkladov spolupráce predstaviteľov niekdajšej poľskej politickej opozície s kolegami a partnermi z Československa. V dňoch 3. – 5. novembra 1989 sa vo Vroclave z iniciatívy SPCz konal Medzinárodný seminár *Stredná Európa. Kultúra na križovatkách – medzi totalitarizmom*

⁶² *Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989. Dokumentace*, op. cit., s. 217 – 218.

⁶³ *Ibidem*, s. 218.

⁶⁴ ČAPKA, F.: *Dějiny Zemi Koruny České v datech*. Praha : Libri, 1998, s. 821.

⁶⁵ Nemožno súhlasiť s počtami demonštrantov, uvádzaných v už citovanej publikácii E. Zadorožňuk, V. Marjiny a E. Serapionova, „Čechija i Slowakija v XX veku“, podľa ktorej ich bolo iba 800 až 1000 (ZADOROŽŇUK – MARJINA – SERAPIONOVA, ref. 2, s. 256). K demonštrácii 28. októbra 1989 podrobnejšie pozri TŮMA, O.: *Zítřa zase tady!: Pro-tirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*. Praha : Maxdorf, 1994; WHEATON, B. – KAVAN, Z.: *The Velvet Revolution, Czechoslovakia 1988 – 1989*. San Francisco – Oxford : Westview Press, 1992.

⁶⁶ *Vedení KSČ o disentu a opozici. Dokumenty z ledna 1986 – října 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1999, s. 54 – 55.

⁶⁷ *Ibidem*, op. cit., s. 58.

⁶⁸ ČAPKA, ref. 64, s. 822. Pozri taktiež BANKOWICZ, M.: *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003, s. 87 – 97.

⁶⁹ GOLAK, J.: *Wspomnienie. Ksiądz pralat Stefan Witczak „Kruszynka” (ur. 10. 09. 1948 r., zm. 8. 10. 2006 r.)*. In: ZALEWSKI, P. (ed.): *Śląk do wolności. XXV lat Solidarności Polsko – Czesko – Słowackiej*, op. cit., s. 121 – 124.

a komercializmom. Patronát nad podujatím prevzali Timothy Garton Ash, prof. Jan Błoński, prof. Czesław Hernas, prof. František Janouch, A. Michnik, Jiří Pelikán, Vilém Prečan, Karel von Schwarzenberg, Jan Józef Szczepański a Juliusz Żuławski. Pri tejto príležitosti sa konala aj Prehliadka československej nezávislej kultúry, ktorej sa zúčastnili rockoví hudobníci a pesničkári z Československa a exiloví umelci, ako napr. Karel Kryl a Jaroslav Hutka. Počas prehliadky boli prezentované aj filmy tzv. československej „novej vlny“. Neuskutočnila sa pripravovaná výstava obrazov a sôch nezávislých umelcov z Československa, lebo všetky pripravené práce boli zadržané na hraniciach v okolí českého mesta Harrachov. Podobný osud postihol kurátora pripravovanej výstavy Igora Wójcika, študenta Štátnej vysokej školy výtvarného umenia vo Vroclave. Organizátori výstavy sa však nenechali odradiť a rozhodli sa prezentovať prázdne rámy, preškrtnuté nápisom „skonfiškované“. Neuskutočnila sa ani avizovaná prezentácia alternatívnych divadiel, ktorých členovia boli takisto zadržaní na československo-poľských hraniciach, podobne ako mnoho Čechov a Slovákov, ktorí sa chceli zúčastniť na seminári. Zákroky zo strany československých pohraničných síl a ŠtB však nezabránili tomu, aby sa do Vroclavu dostalo niekoľko tisíc Čechov a Slovákov z Československa a zo zahraničia, ktorých záujem sa koncentroval predovšetkým na už spomínanú Prehliadku československej nezávislej kultúry.⁷⁰

Festival slobody, akým boli vroclavské udalosti pre Čechov i Slovákov, vyvolával asociácie s poľskou Prehliadkou pravdivých piesní⁷¹ z obdobia tzv. karnevalu Solidarity. Táto prehliadka sa konala 20. až 22. augusta 1981 v Gdansku a predchádzala I. celoštátnemu zjazdu delegátov NSSZ „Solidarność“, ktorý sa začal v septembri toho istého roku. Pre mnohých Čechov a Slovákov, ktorí navštívili Vroclav, predstavoval kontakt s vtedajšou politickou situáciou v Poľsku ohromné prekvapenie. Možno dokonca vysloviť tézu, že vroclavské stretnutia a podujatia sa stali jedným z impulzov k udalostiam, ktoré sa konali o niekoľko dní neskôr v samotnom Československu.

Dňa 17. novembra 1989 sa v Prahe konala spomienka na študentskú demonštráciu spred päťdesiatich rokov. Vtedy po demonštráciách vlastenecky orientovaných študentov z konca októbra 1939 nemecká okupačná moc 17. novembra uzavrela české vysoké školy a zároveň odsúdila na smrť deviatich študentských lídrov. Niekoľko stoviek účastníkov demonštrácií bolo deportovaných do vyhladzovacích táborov v Tretej ríši.⁷² Na demonštrácii 17. novembra 1989 sa zúčastnilo niekoľko desiatok tisíc ľudí, prejavujúcich svoje antikomunistické postoje. Demonštráciu rozhodne a veľmi brutálne rozohnali poriadkové sily. Niekoľko stoviek ľudí bolo zranených a zbitých, kolovala aj fáma o smrti jedného z demonštrantov.⁷³ Odpoveďou bolo na nasledujúci deň, 18. novembra 1989, vyhlásenie týždenného štrajku vysokých škôl a divadiel. Najdôležitejšie je, že vtedy po prvý raz odznela požiadavka na odstúpenie dovtedajších predstaviteľov štátu a KSČ a potrestanie osôb zodpovedných za posledné brutálne pacifikácie.⁷⁴ Navyše na 27. novembra 1989 bol vyhlásený generálny štrajk.

⁷⁰ *International Seminar Central Europe Culture Perplexed*. In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, 1989, 3, c. 15, s. 2.

⁷¹ Podrobnejšie pozri BIERNACKI, L.: *Kronika Solidarności. 20 lat dzień za dniem...* Sopot : Pracownia Impuls, 2000, s. 49.

⁷² ČAPKA, ref. 64, s. 691 – 692; KAMIŇSKI, ref. 11, s. 79.

⁷³ Istý čas bola medzi demonštrantmi rozširovaná správa o smrti jedného z účastníkov udalostí, ktorá sa napokon nepotvrdila. ČAPKA, ref. 64, s. 825; KAMIŇSKI, ref. 11, s. 80.

⁷⁴ KAMIŇSKI, ref. 11, s. 80. Pozri taktiež CENTKOWSKA, E.: *Jesień ludów '89. Kalendarium wydarzeń*. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992.

Toho istého dňa, teda 18. novembra 1989, sa v popoludňajších hodinách (približne o 18.00) v pražskom byte signatára Charty 77 Jana Urbana stretli predstavitelia československého Helsinského výboru s predstaviteľom poľského Helsinského výboru Markom Nowickým a zástupkyňou poľských študentov Krystynou Krauze. Stretnutie prerušil zásah príslušníkov ŠtB a obaja poľskí aktivisti boli okamžite vypovedaní z Československa. Ešte v ranných hodinách 19. novembra 1989 (o 1.30) prekročili poľské hranice.⁷⁵

Po ďalších vystúpeniach študentov sa 19. novembra 1989 ustanovil Koordinačný výbor reprezentujúci vysokoškolákov a ustanovila sa prvá skutočne veľká opozičná sila Občianske fórum (OF) na čele s Václavom Havlom, pôsobiaca najmä v Česku.⁷⁶ Na druhý deň v Bratislave vznikla slovenská opozičná štruktúra Verejný proti násiliu (VPN).⁷⁷ Toho istého dňa sa v Prahe a Brne konali mohutné demonštrácie, v Prahe za účasti 200-tisíc ľudí, na Morave sa ich zúčastnilo 40-tisíc.

Na zasadnutí pléna ÚV KSČ 24. novembra 1989 odstúpilo celé dovtedajšie vedenie KSČ vrátane M. Jakeša⁷⁸. Novým generálnym tajomníkom ÚV KSČ sa stal Karel Urbánek, ktorý nemal významnejší vplyv ani v strane, ani v štátnych orgánoch. Tento prelom sa uskutočnil pod tlakom takmer polmiliónového davu demonštrantov, ktorí v tento deň vyšli do ulíc Prahy.

Na ďalší deň na výzvu OF vyšli do pražských ulíc tisíce Pražanov a ľudí, ktorí pricestovali z celého Československa. Medzi demonštrantmi bol A. Dubček a V. Havel, čo ukázala aj československá televízia. Dňa 26. novembra 1989 sa konalo stretnutie vládnej strany (premiér Ladislav Adamec) s opozíciou, ale neprinieslo žiadne výsledky. Opozícia bola presvedčená o slabosti komunistickej moci a zároveň o svojej sile. Dokázala to počas generálneho štrajku 27. novembra 1989 a v priebehu ďalších rokovaní s vládou aj v nasledujúci deň.⁷⁹ Moc kapitulovala 29. novembra 1989, keď Federálne zhromaždenie ČSSR odstránilo z ústavy ustanovenie o vedúcej úlohe komunistickej strany. Neskôr, 10. decembra 1989, prezident G. Husák vymenoval novú koalíčnú vládu, ktorej premiérom sa stal Marián Čalfa. Zároveň sám odstúpil zo svojej funkcie.⁸⁰ V ten istý deň sa na Václavskom námestí konala demonštrácia, počas ktorej bola prezentovaná kandidátúra V. Havla na nového prezidenta republiky. Medzi potenciálnymi kandidátmi na post hlavy štátu boli spomínaní aj A. Dubček a L. Adamec.⁸¹

V Českom Tešíne sa 20. decembra 1989 uskutočnilo stretnutie predstaviteľov Solidarity, poslancov a senátorov z radov nedávnej politickej opozície s aktivistami SPCz z Prahy a Brna, ktorí aktívne pôsobili v rámci OF. Poľskú stranu zastupovali o. i. zástupca maršalka Senátu Andrzej Wielowieyski, senátor Maciej Krzanowski, poslanci A. Michnik a Janusz Okrzesik. Z českej strany na stretnutí boli prítomní Jaroslav Šabata, Saša Vondra a Petr Pithart. Prítomní boli aj poľskí aktivisti z Tešínska – Tadeusz Wantula a Marcin Siedlaczek. Po niekoľkohodinovej diskusii

⁷⁵ *Situační zprávy ústředního aparátu KSČ. 20. listopadu – 1. prosince 1989, Pokyny a směrnice vedení KSČ nižším stranickým složkám. 19. listopadu – 1. prosince 1989, 5. – 6. sešit studijních materiálů pro mezinárodní konferenci Demokratická revoluce v Československu 1989 – předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky.* Praha : Maxdorf, 1999, s. 12.

⁷⁶ SUK, J.: *Vznik Občanského fóra a proměny jeho struktury: 19. listopad – 10. prosinec 1989.* „Soudobé dějiny“, 1995, c. 1, s. 17 – 41.

⁷⁷ Podrobnejšie pozri: MAN, O.: *Deset pražských dnů, 17 – 27 listopad 1989. Dokumenty.* Praha : Academia, 1990.

⁷⁸ ZADOROŽŇUK – MARJINA – SERAPIONOVA, ref. 2, s. 286 – 287.

⁷⁹ KAMIŇSKI, ref. 11, s. 81.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ ČAPKA, ref. 64, s. 828.

vydali účastníci stretnutia nasledujúce vyhlásenie: „*Na moste nad riekou Olše, ktorá rozdeľuje mesto Tešín, sa stretla skupina poľských senátorov a poslancov ako aj predstaviteľov „Solidarity” s predstaviteľmi Občianskeho fóra. Telegrafický pozdrav poslalo slovenské združenie Verejnosť proti násiliu. Organizátormi a hosťiteľmi stretnutia boli Občianske fórum v Ostrave a Občiansky výbor – Poľská sekcia Občianskeho fóra. [...] Navzájom sme sa informovali o novej situácii v našich štátoch. Zhodli sme sa v tom, že na tejto situácii mala podiel dlhoročná vzájomná spolupráca v rámci Poľsko-československej Solidarity. Naše vzťahy získali prostredníctvom toho úplne nový rozmer, ktorý sa musí prejavíť aj v konkrétnej politickej, hospodárskej a kultúrnej spolupráci. Za mimoriadne naliehavé považujeme riešenie všetkých páľčivých problémov znečistenia životného prostredia na našej spoločnej hranici. Zhodli sme sa aj v tom, že naďalej musíme postupovať spoločne, zároveň so všetkými národmi a štátmi strednej Európy. Sme presvedčení, že tak sa pričínime o zjednotenie nášho kontinentu. Tešíme sa, že prvý raz sme sa mohli stretnúť za normálnych, nekonšpiratívnych podmienok...*“⁸².

V texte vyhlásenia sa predstaviteľia niekdajšej opozície vyslovili aj k situácii v Rumunsku, kde sa práve v tom čase začali verejné vystúpenia namierené proti režimu rumunského diktátora Nicolae Ceaușescu. Vyslovili svoj rozhodný protest proti tomu, že do ulíc menších a väčších miest v Rumunsku boli vyslané jednotky armády a bezpečnostných zložiek s cieľom potlačiť vystúpenie rumunskej verejnosti.

O niekoľko dní neskôr, 29. decembra 1989, Federálne zhromaždenie ČSSR zvolilo lídra opozície V. Havla, ktorý sa na stretnutí v Tešíne nezúčastnil, za nového československého prezidenta.⁸³ Končila sa tzv. zamatová revolúcia, ktorá jednoznačne pokojnou cestou v priebehu niekoľkých týždňov zbavila moci stranu, ktorá vládla v krajine v posledných desaťročiach.⁸⁴ Začínala sa nová, a ako sa ukázalo, aj posledná kapitola dejín Československa. Na rozdiel od Poľska sa táto krajina musela vyrovnávať nielen s problémami, spojenými s ekonomickou transformáciou, ale aj s narastajúcim antagonizmom medzi českou a slovenskou časťou republiky.

Poľská spoločnosť sledovala dianie v susednom Československu, ktoré historici a politológovia označili čoskoro ako tzv. zamatovú revolúciu, so sympatiami a žižlivosťou. Aj v Poľsku prebiehali v tom čase zásadné zmeny, pretože sa končila éra Poľskej ľudovej republiky. Príznacné je, že v rovnaký deň, keď sa V. Havel stal prezidentom slobodného a demokratického Československa, vo Varšave poľský Sejm schválil zmeny v ústave, v dôsledku ktorých sa Poľská ľudová republika zmenila na Poľskú republiku. Rodila sa tzv. tretia republika, ktorá po dlhom čase získala na juhu od svojich hraníc prvý raz autentického partnera a spojenca na neľahkej ceste politickej a ekonomickej transformácie.

Z poľského jazyka preložil Juraj Marušiak

⁸² *Spotkanie w Cieszyńie*, „Gazeta Wyborcza”, 27. XII. 1989, nr. 165, s. 1.

⁸³ ČAPKA, ref. 64, s. 829. Prvú zahraničnú cestu, ktorú V. Havel uskutočnil vo funkcii prezidenta Československa, bola návšteva Nemeckej demokratickej republiky a Nemeckej spolkovej republiky.

⁸⁴ Autorkou tohto pojmu bola česká aktívna predstaviteľka Charty 77 Rita Klímová, ktorá do roku 1968 prednášala politické vedy na Univerzite Karlovej v Prahe a po potlačení Pražskej jari a prepustení zo zamestnania pôsobila ako prekladateľka z angličtiny. SEBESTYEN, V.: *Rewolucja 1989. Jak doszło do upadku komunizmu*. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2009, s. 386.